

gitio fieret. Ita paucis commodis ⁵ hoste hortato, majores augebantur copiae. Ideoque crebris nuntiis in Italiam missis, civitates contrariae Pompejo auxilia sibi depostulabant.

⁵ *Hoste hortato.*) Obscure dictum, et, ut videtur passive: quod an usus Latinitatis in hoc verbo ferat (nam in aliis deponentibus non est insolitum) non possum dicere.

CAPUT II.

Cæsar in Hispaniam petit; ad eum legati Cordubenses se conferunt, eumque monent de facili expugnatione Cordubæ. Pompejus Uliam oppugnat. Cæsar Uliæ petitum subsidium concedit.

² **C.** Cæsar ⁶ dictator III. designatus IV. multis itineribus ante confectis, cum celeri festinatione ad bellum conficiendum in Hispaniam venisset, legati Cordubenses, qui a Cn. Pompejo discesserant, Cæsari obviam veniunt, a quibus nuntiabatur, "nocturno tempore oppidum Cordubam capi posse, quod nec opinantibus adversariis ejus provincia potitus esset, simulque quod tabellarii a Cn. Pompejo dispositi omnibus locis essent, qui certiores Cn. Pompejum de Cæsaris adventu facerent." Multa præterea verisimilia proponebant: quibus rebus adductus, quos legatos ante exercitui præfecerat, Q. Pedium, et Q. Fabium Maximum, de suo adventu facit certiores, ut quem sibi equitatum ex provincia fecissent, præsidio mitterent. Ad quos celerius, quam ipsi opinati sunt, appropinquavit; atque, ³ ut ipse voluit, equitatum sibi præsidio habuit. Erat per

⁶ *C. Cæsar dictator III. designatus.*) Cæsar dictaturam cum annis et consulatibus, contra morem patrum repetebat. Primum dictator factus, cum ex Hispania rediret, B. Civ. II. c. 7. sect. 21. postea se abdicavit Civ. III. cap. 1. sect. 2. iterum adsumpsit dictaturam cum consulatu tertio. Nummo apud Ur-

sinum Familiar. p. 128. COS. TERT. DICT. ITER. Et alio p. 131. C. CAES. DICT. QUAR. et in aversa, COS. QUINC. Igitur vere Suetonius, c. 76. *Honores nimios recepit, continuum consulatum, perpetuum dictaturam;* et nummo p. 127. CAES. DICT. PERPETUO.

idem tempus Sex. Pompejus frater, qui cum præsidio Cordubam tenebat, quod ejus provinciae caput esse existimabatur. Ipse autem Cn. Pompejus adolescens ⁷ Uliam oppidum oppugnabat, et fere jam aliquot mensibus ibi detinebatur: quod ex oppido, cognito Cæsaris adventu, legati clam præsidio Cn. Pompeji, Cæsarem cum adissent, petere cœperunt, ut sibi primo quoque tempore subsidium mitteret. Cæsar eam civitatem omni tempore optime de Pop. Rom. meritam esse sciens, XI. cohortes secunda vigilia jubet proficisci, parique equites numero, quibus præfecit hominem ejus provinciae notum, et non parum scientem, ⁸ L. Julium Paciecum: qui cum ad Cn. Pompeji præsidia venisset, incidit idem temporis, ut tempestate adversa, vehementique ventu affligeretur. Qua vi tempestatis ita obscurabatur, ut vix proximum cognoscere posset. Cujus incommodum summam utilitatem ipsis præbebat. Ita cum ad locum venerunt, jubet binos equites incedere, et reecta per adversariorum præsidia ad oppidum contendere: mediisque ex præsidiis cum quæreretur, "qui essent, *unus ex nostris respondit*, ut sileat verbum facere: nam id temporis conati ad murum accedere, ut oppidum capiant; et partim tempestate impediti vigiles non poterant diligentiam præstare, partim illo responso deterrebantur. Cum ad portam appropinquassent, signo dato, ab oppidanis sunt recepti: et pedites, equitesque clamore facto, dispositis ibi partim, qui remansere, eruptionem in adversariorum castra fecerunt. Sic illud cum inscientibus accidisset; existimabat magna pars hominum, qui in iis castris fuissent, se prope captos.

⁷ *Uliam oppidum oppugnabat.*) Ulia non procul a Corduba in meridiem sita: perperam in libris *Ulla* scripta. In nummis enim est *Ulia*, et vetus inscriptio apud Grut. p. 271. ORDO REIP. ULIENSIS, quod etiam ad Bell. Alex. c. 18. sec. 61. demonstravimus.

⁸ *L. Julium Paciecum.*) Vi-

detur *Paticetus* esse, cujus apud Cic. Attic. XII. epist. II. est mentio; aut (nisi utrobique idem est) de quo libr. VI. famil. epist. IV. ad Leptam: *Cæsar ad vos misit exemplum Paciaci litterarum.* Quod Hispanici generis nomen exstat apud Valer. Maximum, libr. V. 4. 3.

CAPUT III.

Cæsar Cordubam petit. Cordubenses prælium committunt. Sext. Pompejus a fratre auxilium petit, is ad Cordubam proficiscitur.

4 **H**oc misso ad Ullam præsidio, Cæsar, ut Pompejum ab ea oppugnatione deduceret, ad Cordubam contendit: ex itinere loricated viros fortes cum equitatu⁹ ante præmisit. Qui simul in conspectum oppidi se dederunt,¹⁰ in equis recipiuntur. Hoc a Cordubensibus nequaquam poterat animadverti. Appropinquantibus, et oppido bene magna multitudo ad equitatum concidendum cum exisset, loricati, ut supra scripsimus, ex equis descenderunt, et magnum prælium fecerunt, sicut ex infinita hominum multitudine pauci in oppidum se reciperent. Hoc timore adductus Sext. Pompeius literas fratri misit, ut celeriter sibi subsidio veniret, ne prius Cæsar Cordubam caperet, quam ipse illo venisset. Ita Ca. Pompejus Ulla prope capta, literis fratris excitus, cum copiis ad Cordubam iter facere cœpit.

⁹ Ante præmisit.) Sic libri *ex equis quia sequitur, loricati,*
πλεοναστικῶς *ut supra scripsimus, ex equi-*

¹⁰ In equis recipiuntur.) Lo-
cus dubie sanus. Goduinus legit

CAPUT IV.

Cæsar exercitum fluvium Bætium transducit; Pompejus prope Cæsarem castra ponit. Utrinque crebra prælia committuntur. Cæsar Ateguam petit, Pompejus Cordubam; inde ipse quoque ad oppidum Ateguam, quod Cæsar oppugnat, se confert. Pompejus castra inter Ateguam, et Ucubim ponit; copiarum numerus recensetur, a quibus quoddam Cæsaris castellum oppugnatur, sed Cæsaris adventu omnes fugantur.

5 **C**æsar, cum ad flumen Bætium venisset, neque propter altitudinem fluminis transire posset, lapidibus corbes plenos dimisit. Ita insuper ponte facto, copias ad castra tripartito transduxit. Tenebant ad-

versus oppidum e regione pontis trabes, ut supra scripsimus, bipartito. Huc cum Pompejus cum suis copiis venisset, ex adverso pari ratione castra ponit. Cæsar, ut eum ab oppido, comiteatque excluderet, brachium ad pontem ducere cœpit. Pari idem conditione Pompejus. Hic inter duces duos fit contentio,¹¹ uter prius pontem occuparet. Ex qua contentione quotidiana minuta prælia fiebant, ut modo hi, modo illi superiores discederent. Quæ res cum ad majorem contentionem venisset, ab utrisque comibus pugna inita, dum cupidius locum student tenere, propter pontem coangustabantur, et fluminis ripis appropinquantibus coangustati præcipitabantur. Hic alteri alteris non solum mortes mortibus exaggerabant, sed tumulos tumulis exæquabant. Ita diebus compluribus cupiebat Cæsar, si qua conditione posset, adversarios in æquum locum deducere, et primo quoque tempore de bello decernere. Cum animadverteret adversarios minime velle, quos ideo a via retraxerat, ut in æquum deduceret; copiis flumen transductis, noctu jubet ignes fieri magnos. Ita firmissimum ejus præsidium¹² Ateguam proficiscitur. Id cum Pompejus ex perfugis rescisset, ea die per viarum angustias carta plura, multasque ballistas retraxit, et ad Cordubam se recepit. Cæsar munitionibus Ateguam oppugnare, et brachia circumducere cœpit. Cujus rei Pompejo cum nuntius esset allatus, eo die proficiscitur. Cujus in adventum, præsidii causa, Cæsar complura castella occupavit, partim ubi equitatus, partim ubi pedestres copiarum in statione, et in excubitu, castris præsidio esse possent. Hic in adventu Pompeji incidit, ut matutino tempore nebula esset crassissima. Itaque in illa obsuratione cum aliquot cohortibus, et equitum turmis circumcludunt Cæsaris equites, et concidunt sic, ut vix in ea cæde pauci effugerent. Inse-

11. Uter prius pontem.) Ve-
tus liber Ven. quis prius: quod
Vossius Anal. iv. 2. tuetur. At
Gryph. Scal. cæterique omnes
uter.

12. Ateguam proficiscitur.)
Ategua, et Ategua oppidum
Bætice, inter Bætium et Sin-
gulim fluvios.

quenti nocte castra sua incendit Pompejus, et ¹³ trans flumen Salsum per convalles castra inter duo oppida Ateguam, ¹⁴ et Ucubim in monte constituit. Cæsar in munitionibus, cæterisque, quæ ad oppidum oppugnandum opus fuerunt, aggerem, vineasque agere instituit. Hæc loca sunt montosa, et natura edita ad rem militarem, quæ planitiæ dividuntur Salso flumine: proxime tamen Ateguam, ut ad flumen sint circiter passuum duo millia. Ex ea regione oppidi in montibus castra habuit posita Pompejus in conspectu utrorumque oppidorum, neque suis ausus est subsidio venire. Aquilas habuit, et signa XIII. legionum: sed, ex quibus aliquid firmamenti se existimabat habere, ¹⁵ duæ erant vernaculæ, quæ a Trebonio transfugerant; et una facta ex coloniis, quæ fuerunt in his regionibus: quarta fuit Afraniana ex Africa, quam secum adduxerat: reliquæ ex fugitivis auxiliares consistebant; nam de levi armatura, et equitatu longe et virtute, et numero ⁸ nostri erant superiores. Accedebat huc, ¹⁶ ut longius bellum duceret Pompejus, quod loca sunt edita, et ad castrorum munitiones non parum idonea. Nam fere totius ulterioris Hispaniæ regio propter terræ fecunditatem, inopem, difficilemque habet oppugnationem, et non minus copiosam aquationem. Hic etiam propter barbarorum crebras excursions omnia loca, quæ sunt ab oppidis remota, turribusque, et munitionibus retinentur, sicut in Africa, ¹⁷ rudere, non tegulis teguntur. Simulque in his habent speculas, et propter altitudinem longe, lateque prospiciunt. Item oppidorum magna pars ejus

¹³ *Trans flumen Salsum.*) In singulum a dextra se Salsum flumen infundit.

¹⁴ *Et Ucubim.*) Oppidum prope Ateguam.

¹⁵ *Duæ erant vernaculæ.*) De his legionibus, quæ antea sub Varrone, Pompejo legato fuerant, post Cæsari traditæ, ipse de Bello Civili lib. 2. cap. 6. sect. 20. agit. His Longinus præfectus est a Cæsare, eique

mortuo successit C. Trebonius: a quo defecerunt Africano Bello, atque ita Pompejanam causam rursus tueri susceperant, Dio Cass. XLIII. p. 718.

¹⁶ *Ut longius bellum duceret.*) protraheret, differret. Cic. l. VII. epist. III. suadere instituit, ut bellum duceret. Ad Cæs. Bell. Gallic. l. 3. 4.

¹⁷ *Rudere, non tegulis.*) Vide de Bello Alex. c. 1. sect. 1.

provinciæ montibus fere munita, et natura excellentibus locis est constituta, ut simul aditus, adscensusque habeat difficiles. Ita ab oppugnationibus natura loci distinetur, ut civitates Hispaniæ non facile ab hostibus capiuntur: quod in hoc contigit bello. Nam ubi inter Ateguam, et Ucubim, quæ oppida sunt scripta, Pompejus habuit castra constituta in conspectu duorum oppidorum, ab suis castris circiter millia passuum IV. ¹⁸ grumus est excellens natura, qui appellatur Castra Posthumiana. Ibi præsidii causa castellum Cæsar habuit constitutum. Pompejus, qui eodem jugo tegebatur loci natura, et quod remotum erat a castris Cæsaris, animadvertens loci difficultatem; et, quod flumine Salso intercludebatur, non esse permissurum Cæsarem, ut in tanta loci difficultate ad subsidium submitendum se mitteret. Ita fretus opinione, tertia vigilia profectus, castellum oppugnare coepit, ut laborantibus succurreret. Nostri cum appropinquassent, clamore repentino, telorumque multitudine jactus facere coeperunt; uti magnam partem hominum vulneribus afficerent. Quo peracto, cum ex castello repugnare coepissent, et majoribus castris Cæsari nuntius esset allatus, cum III. legionibus est profectus, et cum ad eos appropinquasset, fuga perterriti multi sunt interfecti: complures capti, in quibus multi præterea armis exuti fugerunt, quorum scuta sunt relata LXXX.

¹⁸ *Grumus est excellens.*) Nonius Marcellus: Grumus dicitur agger a congerie dictus. *ra collectio minor tumulo. Et*

CAPUT V.

Pompejus Cordubam versus it. Rex Indo interficitur. Q. Marcius trib. et C. Fundanius ad Cæsarem fugiunt. Duo milites capti occiduntur. Tabellariis Pompeji manus amputantur. Prælium cum Cæsareis commissum. Oppidanorum conditiones respuit Cæsar; aliud prælium commissum.

- 10 Insequenti luce Arguetius ex Italia cum equitatu venit. Is signa Saguntinorum retulit v., quæ ab oppidanis cæpit. Suo loco præteritus est, quod equites ex Italia cum Asprenate ad Cæsarem venissent. Ea nocte Pompejus castra incendit, et ad Cordubam versus iter facere cæpit. 20 Rex, nomine Indo, qui cum equitatu suas copias adduxerat, dum cupidius agmen adversariorum insequitur, a vernaculis legionariis exceptus est, et interfectus. Postero die equites nostri longius ad Cordubam versus prosecuti sunt eos, qui commeatus ad castra Pompeji ex oppido portabant. Ex iis capti l. cum jumentis ad nostra adducti sunt castra. Eodem die Q. Marcius tribunus militum 21 qui fuisset Pompeji, ad nos transfugit. Et noctis tertia vigilia 22 in oppido acerrime pugnatum est, ignemque multum miserunt, sicut et 23 omne genus, quibus ignis per jactus solitus est mitti. Hoc præterito tempore, C. Fundanius eques Romanus ex castris adversariorum ad nos transfugit. Postero die ex legione vernacula milites sunt capti ab equitibus nostris duo, qui dixerunt se servos esse. Cum venirent, cogniti sunt a militibus, qui antea cum Fabio, et Pedio fuerant, et a Trebonio transfugerant. Eis ad ignoscendum nulla est data

19 Insequenti luce.) Die sequenti Clc. pro Mil. c. 35. *Centesima lux est hæc ab interitu P. Clodii.* Sic et infra noster c. 7. sect. 19.

20 Rex, nomine Indo.) De hoc rege, vel regulo nihil notum est.

21 Qui fuisset Pompeji.) Qui fuerat. Sic sæpe hic auctor. Vid.

c. 1. sect. 1. et c. 5. sect. 13, et c. 7. sect. 19. c. 12. sect. 32. et c. 14. sect. 35.

22 In oppido acerrime est pugnatum.) In oppido Ategua: seu ex oppido, ab obsessis.

23 Omne genus, quibus.) Synthesis.

facultas, et a militibus nostris interfecti sunt. Eodem tempore capti tabellarii, qui e Corduba ad Pompejum missi erant, perperamque ad castra nostra pervenerant, præcis manibus missi sunt facti. Pari consuetudine, vigilia secunda, ex oppido ignem multum, telorumque multitudinem jactando, bene magnum tempus consumperunt, compluresque vulneribus affecerunt. Præterito noctis tempore, eruptionem in legionem sextam fecerunt, cum in opere nostri distenti essent, acriterque pugnare cœperunt; quorum vis repressa a nostris, etsi oppidani superiore loco defendebantur. Quinquaginta, cum eruptionem facere cœpissent, tamen virtute militum nostrorum, qui, etsi inferiore loco premebantur, tamen repulsis adversariis, bene multis vulneribus affecti in oppidum se contulerunt. Postero die Pompejus ex castris suis 24 brachium cœpit ad flumen Salsum facere: et cum nostri equites pauci in statione fuissent a pluribus reperti, de statione sunt dejecti, et occisi tres. Eo die A. Valgius senatoris filius, cujus frater in castris Pompeji fuisset, omnibus suis rebus relictis, equum conscendit, et fugit. Speculator de legione secunda Pompejana captus a militibus, et interfectus est. Idem temporis glans missa est inscripta, „quo die ad oppidum capiendum accederent, sese scutum esse positurum.“ Qua spe nonnulli, dum sine periculo murum ascendere, et oppido potiri posse se sperarent, postero die ad murum opus facere cœperunt, et bene magna prioris muri pars dejecta est. Quo facto ab oppidanis, ac si suarum partium essent, conservati, missos facere loricatedos, quique præsidii causa præpositi oppido a Pompejo essent, orabant. Quibus respondit Cæsar, „se conditiones dare, non accipere consuevisse.“ Qui cum in oppidum reversi essent, relato responso, clamore sublato, omni genere telorum emisso, pugnare pro muro toto cœperunt: propter quod fere magna pars hominum, qui in castris nostris essent, non dubitarunt, quin eruptionem eo die essent

24 Brachium cœpit facere.) Vide Alex. c. 9. sect. 30. et Munitionem longius profectam. Afric. cap. 21. sect. 31.

facturi. Ita, corona circumdata, pugnatum est aliquandiu vehementissime, simulque ballista missa a nostris turrem dejecit: qua adversariorum, qui in ea turre fuerant, v. dejecti sunt, et ²⁵ puer, qui ballistam solitus erat observare.

²⁵ Puer qui ballistam solitus ret, quando excutiebatur, que observare.) Ut milites mone- sibi caverent.

CAPUT VI.

Pompejus trans Salsum castellum ponit. Cæsarei cum Pompejanis præliantur. Occisorum numerus.

34 **E**o præterito tempore, Pompejus trans flumen Salsum castellum constituit, neque a nostris prohibitus: falsaque illa opinione gloriatus est, quod prope in nostris partibus locum tenuisset. Item insequenti die eadem consuetudine dum longius prosequitur, quo loco equites nostri stationem habuerant, aliquot turmæ cum levi armatura, impetu facto, loco sunt dejectæ, et propter paucitatem nostrorum equitum, simul cum levi armatura inter turmas adversariorum protritæ. Hoc in conspectu utrorumque castrorum gerebatur, et majore Pompejani exultabant gloria, longius quod nostris cedentibus prosequi cœpissent. Qui cum aliquo loco a nostris recepti essent, ut consues-
15 sent, ex simili virtute clamore facto, aversati sunt prælium facere. Fere apud exercitus hæc est equestri prælii consuetudo: cum eques ad dimicandum, dimisso equo, cum pedite progreditur, nequaquam par habetur: id quod in hoc accidit certamine. Cum pedites ex levi armatura lecti ad pugnam equitibus nostris nec opinantibus venissent, idque in prælio animadversum esset, complures equites descenderunt. Ita exiguo tempore eques pedestre, pedes equestre prælium facere cœpit; usque eo, ut cædem proxime a vallo fecerint: in quo prælio adversariorum ceciderunt cxxiii. compluresque armis exuti; multi vulneribus affecti in castra sunt redacti. Nostris ceciderunt iiii., saucii xii. pe-

dites, et equites v. Ejus diei insequenti tempore, pristina consuetudine, pro muro pugnari cœptum est. Cum bene magnam multitudinem telorum, ignemque nostris defendentibus injecissent, nefandum, crudelissimumque facinus sunt aggressi: in conspectuque nostro hospites, qui in oppido erant, jugulare, et de muro præcipites mittere cœperunt, sicut apud barbaros, quod post hominum memoriam nunquam est factum.

CAPUT VII.

Tabellarius missus a Pompejanis ad Cæsareos cum mandatis. Eruptione ex castello facta, acriter pugnatur. Cæsarei a pugna victores discedunt. Pœnit et Junium occisionis oppidanorum ab eo factæ. Tullius legatus Cæsarem alloquitur. Tiberius Tullius manum C. Antonio abscindit. Quidam servus dominum suum jugulat: idem in Pompeji castra se recipit, et Cæsarem de eo, quod in oppido agitur, commonet. Cæsar oppido potitur. Pompejus castra movet Ucubim versus: idem facit Cæsar.

Multi a Pompejo deficiunt, et ad Cæsarem se conferunt.

Hujus diei extremo tempore a Pompejanis clam ad 16 nostros tabellarius est missus, ut ea nocte turres, aggeremque incenderent, et tertia vigilia eruptionem facerent. Ita igne, telorumque multitudine jacta, cum bene magnam partem muri consumpsisset, portam, quæ e regione, et in conspectu Pompeji castrorum fuerat, aperuerunt; copiæque totæ eruptionem fecerunt, secumque extulerunt ²⁶ calcatas ad fossas complendas, et harpagones ad casas, quæ stramentitiæ ab nostris hibernorum causa ædificatæ erant, diruendas, et incendendas: præterea argentum, et vestimenta, ut dum nostri in præda detinerentur, illi cæde facta ad præsidia Pompeji se reciperent. Nam, quod existimabat eos posse conitum efficere, nocte tota ultra ibat flumen Salsum in acie. Quod

²⁶ Calcatas ad fossas complendas.) Vox insolens, crates tamen, et sarmenta videtur significare.

factam licet nec opinantibus nostris esset gestum, tamen virtute freti, repulsos, multisque vulneribus affectos ²⁷ oppido represserunt; prædaque, et armis eorum sunt potiti, virosque aliquos ceperunt, qui postero sunt intercepti die. Eodemque tempore transfuga nuntiavit ex oppido, Junium, qui in cuniculo fuisset, jugulatione oppidanorum facta, clamasse, „facinus se nefandum, et scelus fecisse: nam eos nihil meruisse, quare tali pœna afficerentur, qui eos ad aras, et focos suos recepissent, eosque hospitium scelere contaminasse: „ multa præterea dixisse: qua oratione deterritos amplius jugulationem non fecisse. Ita postero die Tullius legatus cum ¹⁷ Catone Lusitano venit, et apud Cæsarem verba fecit. „Utinam quidem Dii immortales fecissent, ut tuus potius miles, quam Cn. Pompeji, factus essem; et hanc virtutis constantiam in tua victoria, non in illius calamitate præstarem. Cujus funestæ laudes quippe ad hanc fortunam reciderunt, ut cives Romani indigentes præsidii, propter patriæ luctuosam perniciem dedamur hostium numero; qui neque in illius prospera acie primam fortunam, neque in adversa secundam obtinuimus victoriam: qui legionum tot impetus sustentantes, nocturnis, diurnisque operibus gladiatorum ictus, telorumque missus expectantes, victi, et deserti a Pompejo, tua virtute superati, salutem a tua clementia deposcimus, petimusque, ut, qualem te gentibus præstitisti, similem in civium deditioe præstes.“ Et qualem, ait, gentibus me præstiti, similem in civium deditioe præstabo. ¹⁸ Remissis legatis, cum ad portam venisset Tiberius Tullius, cum eum introeuntem C. Antonius insecutus non esset, ²⁸ reversus est ad portam, et hominem apprehendit. Quod Tiberius cum fieri animadvertit, simul et pugionem eduxit, manum ejus incidit. Ita refugerunt ad Cæsarem. Eodemque tempore signifer de legione prima transfugit, et nuntiavit, quo die eque-

²⁷ *Oppido represserunt.*) In oppidum: ut illud Maronis: *It clamor celo.*

²⁸ *Reversus ad portam, et hominem.*) Quis? Quem? An Cato

Lusitanus Antonium? nam Tiberius Tullius animadvertit id fieri. Nisi ergo aliquid deest, omnia confuse sunt proposita.

stre prælium factum esset, suo signo periisse homines xxxv., neque licere castris Cn. Pompeji nuntiari, neque dici periisse quemquam. Servus, cujus dominus in Cæsaris castris fuisset, uxoremque, et filium in oppido reliquerat, dominum jugulavit, et ita clam a Cæsaris præsidii in Pompeji castra discessit; et indicium glande scriptum misit, per quod certior fieret Cæsar, quæ in oppido ad defendendum compararentur. Ita, literis acceptis, cum in oppidum reversi essent, qui mittere glandem scriptam solebant, insequenti tempore duo Lusitani fratres transfugæ nuntiaverunt, quam Pompejus concionem habuisset: „quoniam oppido subsidio non posset venire, noctu ex adversariorum conspectu se deducerent ad mare versum: unum respondisse, ut potius ad dimicandum descenderent, quam signum fugæ ostenderent:“ tum qui ita locutus esset, jugulatum. Eodem tempore tabellarii ejus deprehensi, qui ad oppidum veniebant, quorum literas Cæsar oppidanis objecit; et qui vitam sibi peteret, jussit turrem ligneam oppidanorum incendere. Id si fecisset, ei se promisit omnia concessurum. Quod difficile erat factu, ut eam turrem sine periculo quis incenderet. ²⁹ Ita facturus de ligno, cum propius accessisset, ab oppidanis est occisus. Eadem nocte transfuga nuntiavit, Pompejum, et Labienum de jugulatione oppidanorum indignatos esse. Vigilia secunda propter multitudinem telorum turris lignea, quæ nostra fuisset, ab imo vitium fecit; usque ad tabulatum secundum, et tertium. ¹⁹ Eodem tempore pro muro pugnatum acerrime, et turrem nostram, ut superiorem, incenderunt: idcirco, quod ventum oppidani secundum habuerunt. Insequenti luce materfamilias de muro se dejecit, et ad nos transiit, dixitque se cum familia constitutum habuisse, ut una transfugerent ad Cæsarem: illam oppressam, et jugulatam. Hoc præterea tempore tabellæ de muro sunt dejectæ, in quibus scriptum est inventum: „L. Minutius Cæsari: Si mihi vitam tribunis, quoniam a Cn.

²⁹ *Ita facturus de ligno.*) Si gnea turris, eo tropo, quo maguina lectio, lignum est li- teria pro opere inde facto est.

Pompejo sum desertus, qualem me illi præstiti, tali virtute, et constantia futurum me in te esse præstabo.“ Eodem tempore oppidanorum legati, qui antea exierant, Cæsarem adierunt, si sibi vitam concederet, sese insequenti die oppidum esse dedituros. Quibus respondit, „se Cæsarem esse, fidemque præstaturum.“ Ita ante diem xi. Kal. Martii oppido potitus imperator ²⁰ est appellatus. Et Pompejus ex perfugis cum deditio- nem oppidi factam esse scisset, castra movit Ucubim versus, sed circum ea loca castella disposuit, et munitionibus se continere cœpit. Cæsar movit, et propius castra castris contulit. Eodem tempore mane lorricatus unus ex legione vernacula ad nos transfugit, et nuntiavit: Pompejum oppidanos Ucubenses convocasse, iisque imperavisse, ut diligentia adhibita, perquirerent, qui essent suarum partium, itemque adversariorum victoriæ fautores. Hoc præterito tempore, in oppido, quod fuit captum, servus est deprehensus in cucinulo, quem supra demonstravimus dominum jugulasse. Is vivus est combustus. Eodemque tempore ²¹ centuriones loricati viii. ad Cæsarem transfugerunt ex legione vernacula, et equites nostri cum adversariorum equitibus congressi sunt, et saucii aliquot occiderunt ex levi armatura. Ea nocte speculatores prehensi servi iiii. et unus ex legione vernacula. Servi sunt in crucem sublati, militibus cervices abscissæ. Postero die equites cum levi armatura ex adversariorum castris ad nos transfugerunt. Et eo tempore circiter xi. equites ad aquatores nostros excurrerunt, nonnullos interfecerunt, item alios vivos abduxerunt. Ex equitibus capti sunt equites viii. Insequenti die Pompejus securi percussit homines lxxiv., qui dicebantur esse fautores Cæsaris victoriæ. Reliquos in oppidum jussit deduci, ex quibus effugerunt cxx., et ad Cæsarem venerunt.

CAPUT VIII.

Legati Bursavolensibus rem ad Ateguam gestam referunt. Legati Cæsaris, et multi ex oppidanis occiduntur. Plures in Beturdam territi fugiunt.

Hoc præterito tempore, qui in oppido Ategua ²² Bursavolenses capti sunt, legati profecti sunt cum nostris, uti rem gestam Bursavolensibus referrent, quid sperarent de Cn. Pompejo, cum viderent hospites jugulari? præterea multa scelera ab iis fieri, qui præsidii causa ab his reciperentur. ³¹ Qui cum ad oppidum venissent, nostri, qui fuissent equites Romani, et senatores, non sunt ausi introire in oppidum, præterquam qui ejus civitatis fuissent. Quorum responsis ultro, citroque acceptis, et redditis, cum ad nostros se reciperent, qui extra oppidum fuissent, illi de præsidio insecuti, ex aversione legatos jugularunt. Duo reliqui, qui ex eis fugerunt, Cæsari rem gestam detulerunt, et speculatores ad oppidum Ateguam miserunt. Qui cum certum comperissent (legatorum responsa) ita esse gesta, quemadmodum illi retulissent, ab oppidanis concursu facto, eum qui legatos jugulasset, lapidare, et ei manus intentare cœperunt: illius opera se perisse. Ita vix periculo liberatus petiit ab oppidanis, ut ei liceret legatum ad Cæsarem proficisci, illi se satisfacturum. Potestate data, cum inde esset profectus, præsidio comparato, cum bene magnam manum fecisset, et nocturno tempore per fallaciam in oppidum esset receptus, jugulationem magnam facit. Principibus, qui sibi contrarii fuissent, interfectis, oppidum in suam potestatem recepit. Hoc præterito tempore, servi transfugæ nuntiaverunt, oppidanorum bona vendere, ne cui extra vallum liceret exire, nisi dis-

³⁰ Bursavolenses.) Ubi oppidum situm fuerit Bursabola, ignoratur. In Bætica fuisse, nec longius ab Ategua remotum, non dubitamus.

³¹ Qui cum ad oppidum venissent.) Oppidum Bursavolam: Goduin. Ateguam, Rbellicam. Adeo turbate hæc sunt disposita.

cinctum; idcircoque ex quo die oppidum Ategua esset captum, metu conterritos complures ³² profugere in Bæturiam, neque sibi ullam spem victoriæ propositam; et si quis ex nostris transfugeret, in levem armaturam conjici, eamque non amplius xvi. accipere.

³² Profugere in Bæturiam.) regio a Bæti ad fluvium Anam Regionem inter Bætim, et Anam tendit, Baturia appellatur. fluvios. Plin. libr. III. c. I. Quæ

CAPUT IX.

Magna adversariorum turba Cæsareos brachium ad Salsum ducentes aggreditur. Acce prælium committitur vario eventu. Pompejus oppido excluditur. Antistius Turpio, et Q. Pompejus Niger singulari certamine inter se dimicant.

23. Insequenti tempore Cæsar castris castra contulit, et brachium ad flumen Salsum ducere cœpit. Hic dum in opere nostri distenti essent, complures ex superiore loco adversariorum decurrerunt. Nec detinentibus nostris; multis telis injectis, complures vulneribus affecere. Hic tamen, ut ait Ennius, *nostris cessere parumper*. Itaque, præter consuetudinem, cum nostros animadversum esset cedere, centurionibus ex legione v. flumen transgressi, duo restituerunt aciem, acriterque eximia virtute plures cum agerent, ex superiore loco multitudine telorum alter eorum concidit. Ita, cum is compar prælium facere cœpisset, et cum undique se circumvenire animadvertisset, parumper ingressus pedem offendit. Hujus concidentis viri casu passim audito, cum complures adversariorum concursum facerent, equites nostri transgressi interiore loco adversarios ad vallum agere cœperunt. Ita, dum cupidius intra præsidia illorum student cædem facere, a turmis, et levi armatura sunt interclusi. Quorum nisi summa virtus fuisset, vivi capti essent. Nam et munitione præsidii ita coangustabantur, ut equites spatio intercluso vix se defendere possent. Ex utroque genere pugna complures

sunt vulneribus affecti, in quibus etiam Clodius Aquilius: inter quos ita cominus est pugnatum, ut ex nostris, præter **II.** centuriones, sit nemo desideratus, gloria se efferentes. Postero die ³³ ab Soricaria utræque convenere copia. Nostri brachia ducere cœperunt. Pompejus cum animadverteret castello se excludi Aspavia, quod Ucubi millia passuum v. distat, huc res necessario vocabat, ut ad dimicandum descenderet. Neque tamen æquo loco sui potestatem faciebat, sed ex Grumo excelsum tumultum capiebat, usque eo, ut necessario cogeretur iniquum locum subire. Quo facto, cum utrorumque copia tumultum excellentem petissent, prohibiti a nostris sunt, dejectique planitie. Quæ res secundum nostris efficiebat prælium. Undique autem cedentibus adversariis, nostri magna in cæde versabantur: ³⁴ quibus mons, non virtus, saluti fuit; quo subsidio tunc, nisi advesperasset, a paucioribus nostris omni auxilio privati essent. Nam ceciderunt ex levi armatura cccxxv., ex legionariis cxxxviii. præterquam quorum arma, et spolia sunt ablata. Ita pridie **II.** centurionum internecio hac adversariorum poena est litata. Insequenti die pari consuetudine, cum ad eundem locum ejus præsidium venisset, pristino illo suo utebantur instituto. Nam præter equites nullo loco æquo se committere audebant. Cum nostri in opere essent, equitum copia concursus facere cœperunt: simulque vociferantibus legionariis, cum locum efflagitarent, ut, consueti insequi, existimare possent se paratissimos esse ad dimicandum: nostri ex humili convalle bene longe sunt aggressi, et planitie iniquiore loco constiterunt. Illi tamen procul dubio ad congregiendum in æquum locum non sunt ausi descendere, præter unum Antistium Turpionem, qui fidens viribus, ex adversariis sibi parem esse neminem cogitare cœpit. Hic

³³ Ab Soricaria.) Ignotum nomen loci: nec divinare licet, oppidum an villa, aut simile fuerit. Infr. c. 10. sect. 27. Soritia vocatur. Adeo pravata, et incerta sunt omnia.

³⁴ Quibus mons, non virtus.) Quibus refertur ad eos, in quorum cæde Cæsariani versabantur. Goduinus hostibus substituit. Bene, si quis codex verus suaderet.

ut fertur, ³⁵ Achilles, Memnonisque congressus fuit. Quae Pompejus Niger eques Romanus ³⁶ Italicensis ex acie nostra ad congregiendum progressus est. Quoniam ferocitas Antistii omnium mentes converterat ab opere ad spectandum, acies sunt dispositae. Nam inter bellatores principes dubie erat posita victoria, ut prope videretur finem bellandi duorum dirimere pugna. Ita avidi, cupidique suarum quisque partium, expertorum virorum, fautorumque voluntas habebatur. Quorum virtute alacri cum ad dimicandum in planitiem se contulissent, scutorumque laudis insignis praefulgens opus celatum opponerent, quorum pugna esset prope profecto dirempta, nisi propter equitatum concessum, ut supra demonstravimus, levis armatura praesidii causa non longe ab opere castrorum constitisset. Ut nostros equites in receptu, dum ad castra redeunt, adversarii cupidius sunt insecuti, universi clamore facto impetum dederunt. Ita metu perterriti cum in fuga essent, multis amissis, in castra se recipiunt. Caesar ob virtutem ³⁶ turmae Cassianae donavit millia xiii., et praefecto torques aureos ii., et levi armaturae millia x.

³⁵ Achilles, Memnonisque congressus. 441. Attigit etiam Dictys gressus.) Horum singulare Cretensis libr. vi. seq. tamen, quo Memnon periit, ³⁶ Italicensis.) Ex Bæticae coloniae, quae Italica dicebatur: piose scriptum est a Quinto Calpurnio, de qua supra B. Civ. c. 6. sect. 20. libro Smyrneni libr. xi. a ver-

CAPUT X.

A. Bæbius cum duobus aliis ad Caesarem fugit. Pompeji literae deprehensae recitantur. Quorundam severorum fuga in Caesaris castra.

Hoc die A. Bæbius, et C. Flavius, et A. Trebellius, ³⁷ equites Romani Astenses, argento prope tecti, ad Caesarem transfugerunt, qui nuntiaverunt,

³⁷ Equites Romani Astenses.) Ex colonia Asta ad ostia versus fluminis Bætis sita. Mela l. iiii. c. i. castellum Ebora, in litore, et procul a litore Asta colonia. Adi infra nostri c. 14. sect. 36.

runt, equites Romanos conjurasse omnes, qui in castris Pompeji essent, ut transitionem facerent: servi iudicio omnes in custodiam esse coniectos, e quibus occasione capta, se transfugisse. Item hoc die literae sunt deprehensae, ³⁸ quas mittebat Ursaonem Ca. Pompejus: S. V. G. E. V. „Etsi, prout nostra felicitas, ex sententia adversarios adhuc propulso habemus; tamen, si aequo loco sui potestatem facerent, celerius, quam vestra opinio est, bellum confecissem. Sed exercitum tironum non audent in campum deducere, nostrisque adhuc freti praesidiis ³⁹ bellum ducunt, nam singulas civitates circumsident: inde sibi commeatus capiunt. Quare et civitates nostrarum partium conservabo, et bellum primo quoque tempore conficiam. Cohortes in animo habeo ad vos mittere. Profecto nostro commeatu privati, necessario ad dimicandum descendent. Insequenti tempore cum nostri temere in opere dis-

27 tenti, equites in oliveto, dum lignantur, interfecti sunt aliquot. Servi transfugerunt, qui nuntiaverunt, ad iii. Non Martii praelio, ⁴⁰ ad Soritiam quod factum est, ex eo tempore metum esse magnum, et Actium Varum circum castella praesse.

³⁸ Quas mittebat Ursaonem.) RESP. URSONENSIVM, sita in-
la libris plerisque Ursaonem: vet. ter Hispalim, et Muddam.

Ven. et Gryph. Saonem inutile, ³⁹ Bellum ducunt.) Vide supra
tamen cum A: Plin. libr. III. c. c. 8. sect. 13.

7. Urso dicta colonia, quae co- ⁴⁰ Ad Soritiam.) Non puto
gnominata sit Genus Urbanorum. alium locum esse, quam qui su-
Et Grut. Inscr. d. 259. n. 2. pra c. 24. dicitur Soritaria.

CAPUT XI.

*Pompejus circa Hispalim castra ponit. Caesar in Car-
rucam iter habet, et contra Pompejum castra ponit.*

*Descriptio loci, in quo pugnatur. Numerus occiso-
rum, quibus iusta persolvuntur.*

Eo die Pompejus castra movit, ⁴¹ et circa Hispalim

⁴¹ Et circa Hispalim.) Urbem nobilem ad Bætim, quae nunc
Sevilla est.

in oliyeto constitit. Cæsar prius quam eodem est profectus, luna hora circiter vi. visa est. Ita castris motis, Ueubim præsidium, quod Pompejus reliquit, iussit, ut incederent, et deusto oppido, in castra majora se reciperent. Insequenti tempore ⁴² Ventisponde oppidum cum oppugnare cœpisset, deditioe facta ⁴³ iter fecit in Carrucam, contraque Pompejum castra posuit. Pompejus oppidum, quod contra sua præsidia portas clausisset, incendit: milesque, qui fratrem suum in castris jugulasset, interceptus est a nostris, et fuste percussus. Hinc itinere facto, ⁴⁴ in campum Mundensem cum esset ventum, castra contra Pompejum constituit. Sequenti die cum iter facere Cæsar cum copiis vellet, renuntiatum est ab speculatoribus, Pompejum de **111.** vigilia in acie stetisse. Hoc nuntio allato, vexillum proposuit. Idcirco enim copias eduxerat, quod Versaonensium civitati fuissent fautores. Antea literas miserat, „Cæsarem nolle in convallem descendere; quod majorem partem exercitus tironum haberet.“ Hæ literæ vehementer confirmabant mentes oppidanorum. Ita hac opinione fretus, totum se facere posse existimabat. Etenim et natura loci defendebatur, et ipsius oppidi munitione, ubi castra habuit constituta. Namque, ut superius demonstravimus, loca excellentia tumulus continet, interim nulla planities dividit. Sed ratione nulla placuit taceri id, quod ²⁹ eo incidit tempore. Planities inter utraque castra intercedebat, circiter millia passuum v., ut auxilia Pompeji duabus defenderentur rebus, oppidi excelsi, et loci natura. Hinc dirigens proxima planities æquabatur, cujus decursum antecedeat rivus, qui ad eorum accessum summam efficiebat loci iniquitatem. Nam palustri, et voraginoso solo currebat ad dextram partem: et Cæsar, cum aciem directam vidisset, non habuit dubium, quin media planities in æquum ad dimicandum adversarii procederent. Hoc erat in omnium conspectu. Huc ac-

⁴² *Ventisponde oppidum.*) Inter Hispallim et Mundam. Cætera de situ ignorantur.

⁴³ *Iter fecit in Carrucam.*) In nobilis locus ejusdem tractus.

⁴⁴ *In campum Mundensem.*) Munda oppidum Bætica, haud longe a mari positum, quod ultimum Cæsaris prælium, cum Pompeji filii commissum, nobilitavit.

cedebat, ut locus illa planitie equitatum ornaret, et diei, solisque serenitas: ut mirificum, et optandum tempus prope ab Diis immortalibus illud tributum esset ad prælium committendum. Nostri lætari, nonnulli etiam timere, quod in eum locum res, fortunæque omnium deducerentur, ut, quidquid post horam casus tribuisset, in dubio poneretur. Itaque nostri ad dimicandum procedunt: id quod adversarios existimabamus esse facturos. Qui tamen a munitione oppidi **m.** passibus longius non audebat procedere, in quo sibi prope murum adversarii constituebant. Itaque nostri procedunt. Interdum æquitas loci adversarios effragitabat, ut tali conditione contenderent ad victoriam. Neque tamen illi a sua consuetudine discedebant, ut aut ab excelso loco, aut ab oppido discederent. Nostri pede presso propius rivum cum appropinquassent, adversarii patrocinari loco iniquo non desinunt. ⁴⁵ Erat acies **xiii.** aquilis constituta, quæ a lateribus equitatu tegebatur, cum levi armatura millibus **vi.** Præterea auxiliâres accedebant prope alterum tantum. Nostra præsidia **lxxx.** cohortibus, et **viii.** millibus equitum. Ita, cum in extrema planitie iniquum in locum nostri appropinquassent, paratus hostis erat superior, ut transeundi superius iter vehementer esset periculosum. Quod cum a Cæsare esset animadversum, nequid temere culpa sua secus admitteretur, ⁴⁶ eum locum definire cœpit, quod cum hominum auribus esset objectum, moleste, et acerbe accipiebant, se impediri, quominus prælium conficere possent. Hæc mora adversarios alacriores efficiebat: Cæsaris copias timore impediri ad committendum prælium. Ita se efferentes iniquo loco sui potestatem faciebant, ut magno tamen periculo accessus eorum haberetur. ⁴⁷ Hic Decumani suum locum cornu dextrum tenebant, sinistrum **iii.**, et **v.** legio, itemque

⁴⁵ *Erat acies XIII. aquilis.*) Tredecim legionibus: Signum pro signato. Supra c. 4. sect. 7. noster ad eumdem modum: *Aquilas habuit, et signa XIII. legionum.*

⁴⁶ *Eum locum definire cœpit.*)

Determinare, quousque milites progrediantur: et prohibere, ne quis ultra pergeret.

⁴⁷ *Decumani.*) Legio decima; quam maximi Cæsar faciebat; ut ex Bello Gallico liquet.

31 cætera auxilia, et equitatus. Prælium clamore facto committitur. Hic etsi virtute nostri antecede-
bant, adversarii loco superiore defendebantur acerrime, et vehementer fiebat ab utrisque clamor, telorumque missus concursus; sic, ut prope nostri diffiderent victoria. Congressus enim, et clamor, quibus rebus maxime hostes conterrentur, in collatu pari erant conditione. Itaque ex utroque genere pugnae, cum parem virtutem ad bellandum contulissent, pilorum missu fixa cumulat, et concidit adversariorum multitudo. Dextrum demonstravimus Decumatos cornu tenuisse; qui etsi erant pauci, tamen propter virtutem, magno adversarios timore eorum opera afficiebant, quod a suo loco hostes vehementer premere cœperunt, ut ad subsidium, 48 ne ab latere nostri occuparent, legio adversariorum traduci cœpta sit ad dextrum. Quæ simul est mota, equitatus Cæsaris sinistrum cornu premere cœpit. At ii eximia virtute prælium facere incipiunt, ut locus in acie ad subsidium veniendi non daretur. Ita, cum clamor esset intermissus gemitus, gladiatorumque crepitus auribus oblatus, imperitorum mentes timore præpediebat. Hic, ut ait Ennius, *pes pede premitur, armis teruntur arma*, adversariosque vehementissime pugnantem nostri agere cœperunt: quibus oppidum fuit subsidio. Ita 49 ipsis Liberalibus fusi, fugatique non superfuissent, nisi in eum locum confugissent, ex quo erant egressi. In quo prælio ceciderunt millia hominum circiter xxx., et si quid amplius: præterea Labienus, et Actius Varus: quibus occisis utrisque factus est factum: itemque equites Romani partim ex urbe, partim ex provincia ad millia iii. Nostri desiderati ad hominum m. partim peditum, partim equitum, saucii ad d. adversariorum aquilæ sunt ablatae xiii.

48 *Ut ab latere nostri occuparent.* Ex Thuani duobus MSS. emendatur Goduinius, etiam sensu postulante. Vulgo occuparentur.

49 *Ipsis Liberalibus.* Liberalia Libero patri, id est, Bacho

sacer dies, xvi. kal. Aprilis. Ovidius Fast. iii. vers. 712.

Tertia post idus lux est celerrima Baccho.

Cic. libr. xii. epist. xxv. ad Cornifium: *Liberalibus literas accipi tuas.*

et signa, et fasces. Præterea duces belli xvii. capti sunt. Hos habuit res exitus.

CAPUT XII.

Cæsarei circumvallant adversarios, qui oppidum quoddam ad præsidium occuparant; hujus rei ordo refertur. Valerius Sext. Pompejo rem gestam narrat. Cn. Pompejus Cartejam contendit. P. Calvitiuus lecticam a Pompejo petit, qua in oppidum deferatur.

32 **E**x fuga hac cum oppidum Mundam sibi constituerent præsidium, nostri cogebantur necessario eos circumvallare. Ex hostium armis, pro cespite cadavera collocabantur, scuta, et pila pro vallo, insuper occisi, et gladii, et mucrones, et capita hominum ordinata: ad oppidum 50 hostium conversa universa timorem, virtutisque insignia proposita viderent, et vallo circumcluderentur adversarii. Ita Galli tragulis, jaculisque oppidum ex hostium cadaveribus complexi, oppugnare cœperunt. Ex hoc prælio Valerius adolescens, Cordubam cum paucis equitibus fugiens, Sext. Pompejo, qui Cordubæ fuisset, rem gestam refert. Cognito hoc negotio, quos equites, quod pecuniæ secum habuit, eis distribuit, et oppidanis dixit, se de pace ad Cæsarem proficisci, et secunda vigilia ab oppido discessit. Cn. Pompejus autem cum equitibus paucis, nonnullisque peditibus ad navale præsidium parte altera 51 contendit Cartejam, quod oppidum abest a Cordubæ millia passuum clxx. Quo cum ad octavum milliarium venisset; P. Calvitiuus, qui 52 castris antea Pompeji præpositus esset, ejus verbis nuntium mittit: „cum minus belle haberet, ut mitteret lecticam, qua in oppidum deferri posset.“ Literis missis, Pompejus Cartejam deferatur. Qui illarum partium fautores essent, conveniunt in domum, quo erat delatus: qui arbitrari sunt clanculum venisse, ut ab eo, quæ vellent, de bello requirerent.

50 *Hostium timorem virtutisque insignia.* Mutila hæc, et vicina asteriscis notata a Criticis.

51 *Contendit Cartejam.* Car-

teja ad fretum Herculeum sita. 52 *Castris antea Pompeji.* ejus verbis.) Cn. Pompeji fratris majoris.

Cum frequentia convenisset, de lectica Pompejus eorum in fidem confugit.

CAPUT XIII.

Cæsar Cordubam petit. Fugitivi quidam de ponte cum Cæsareis dimicant. Duo servi jussu Scapulæ intereunt. Dissensio orta inter oppidanos. Cæsar oppido potitus castra ad oppidum Hispalim ponit.

- 33 Cæsar ex prælio, ⁵³munitione circumdata, Cordubam venit. Qui ex cæde eos refugerant, pontem occupaverant. Cum eo esset ventum, conviciari cœperunt, nos ex prælio paucos superesse: quo confugeremus? Ita pugnare cœperunt de ponte. Cæsar flumen transjecit, et castra posuit. ⁵⁴Scapula totius seditionis familiæ, et libertinorum caput, ex prælio Cordubam cum venisset, familiam, et liberos convocavit; pyram sibi extruxit, ⁵⁵cœnam afferri quam opimam imperavit: item optimis superadditis vestimentis, pecuniam, et argentum in præsentia familiæ donavit. Ipse de tempore cœnavit, resinam, ⁵⁶vinum, et nardum identidem sibi infudit. Ita novissimo tempore servum jussit, et libertum, qui fuisset ejus concubinus, alterum se jugulare, alterum pyram incendere. Oppidani autem, simul Cæsar castra contra oppidum posuit, discordare cœperunt usque eo, ut clamor in castra nostra perveniret, fere inter Cæsarianos, et inter Pompejanos. Erant hic legiones, quæ ex perfugis conscriptæ, partim oppidanorum servi, qui erant a Sext. Pompejo manumissi, tunc in Cæsaris ad-
- 34

⁵³ *Munitione circumdata.*) XLIII. p. 228. hæc persequitur. Mundæ oppido.

⁵⁴ *Scapula totius seditionis familiæ.*) Scapula hic Trebonium, Cæsaris præfectum, expulerat, omnemque Bæticam perduxerat ad seditionem. Cic. l. ix. epist. XIII. ad Dolabellam: bellum commotum a Scapula. Vide quæ nos ad illam epistolam notavimus ex Dioe, qui libr.

⁵⁵ *Cœnam afferri quam opimam.*) Sic morituri quidam faciebant, ut inter lautitias exirent ex vita. De Juba, et Petrejo idem tradidit Florus 32. 2.

⁵⁶ *Vinum, et nardum.*) Sic in tribus MSS. Goduinus invenit sic et veteres impressi. Posteriores, resinam, et nardum.

ventum descendere cœperunt. Legio XIII. oppidum defendere cœpit: nam cum jam repugnarent, turres ex parte, et murum occuparunt. Denuo legatos ad Cæsarem mittunt, ut sibi legiones subsidio intromitteret. Hoc cum animadverterent homines fugitivi, oppidum incendere cœperunt: qui superati a nostris sunt, et interfecti hominum millia XII. præterquam extra murum qui perierunt. Ita Cæsar oppido potitus, dum hic detinetur ex prælio, ⁵⁷quos circummunitos superius demonstravimus, eruptionem fecerunt, et bene multis interfectis, in oppidum sunt redacti. Cæsar Hispalim cum contendisset, legati deprecatum venerunt. Ita cum oppidum sese tueri dixisset, Caninium legatum cum præsidio intromittit. Ipse castra ad oppidum ponit.

⁵⁷ *Quos circummunitos superius demonstr.*) Mundenses munitione circumdederat Cæsar cap. 13. sect. 33.

CAPUT XIV.

Philo in Lusitaniam proficiscitur, et Cæcilium Nigrum convenit. Pompejus in potestatem Cartejensium devenit. Lusitani naves quasdam ad Bætiam irruptione factæ incendunt. Cæsar Astam versus pergit; oppidani Astæ, et Mundenses se Cæsari dedunt; ii postea inter se conjurant. Pompejus saucius fugit. Didius naves Cartejenses invadit.

Erat bene magnum intra Pompejanas partes præsidium, quod Cæsaris præsidium receptum indignabatur, ⁵⁸clam quemdam Philonem, illum, qui Pompejanarum partium fuisset defensor acerrimus. Is tota Lusitania notissimus erat. Hic clam præsidio in Lusitaniam proficiscitur, et Cæcilium Nigrum nomine Barbarum ⁵⁹ad Lenium convenit, qui bene magnam manum Lusitanorum haberet. Rursus in Hispalim oppidum denuo noctu per murum recipitur, præsidium

⁵⁸ *Clam quemdam Philonem.*) I-supplet Goduinus mittit.

⁵⁹ *Ad Lenium convenit.*) I- gnoti oppidi nomen Lenium.

36 vigilesque jugulant, portas præcludunt: de integro pugnare cœperunt. Dum hæc geruntur, legati Cartejenses renuntiarunt, quod Pompejum in potestate haberent: quod ante Cæsari portas præclusissent, illo beneficio suum maleficium existimabant se lucrifacere.⁶⁰ Lusitani Hispali pugnare nullo tempore desistebant. Quod Cæsar cum animadverteret, si oppidum capere contenderet, ut homines perditii incenderent, et mœnia delerent: ita consilio habito noctu, patitur Lusitanos eruptionem facere: id quod consulto non existimabant fieri. Ita irrumpendo naves, quæ ad Bætium flumen fuissent, incendunt. Nostri dum incendio distinentur, illi profugiunt, et ab equitibus conciduntur. Quo facto⁶¹ oppido recuperato,⁶² Astam iter facere cœpit; ex qua civitate legati ad deditiōnem venerunt: Mundensesque, qui ex prælio in oppidum confugerant, cum diutius circumsiderentur, bene multi deditiōnem faciunt: et, cum essent in legionem distributi, conjurant inter se, ut noctu signo dato, qui in oppido fuissent, eruptionem facerent, illi cædem in castris administrarent. Hac re cognita, insequenti nocte, vigilia tertia, tessera data, extra vallum omnes sunt concisi Mundenses duces. Cæsar in itinere reliqua oppida oppugnat, quæ propter Pompejum dissentire cœperant. Pars erat, quæ legatos ad Cæsarem miserat: pars, quæ Pompejanis partibus favebat. Seditiōne concitata portas occupant. Cædes fit magna. Saucius Pompejus naves xxx. occupat longas, et profugit.⁶³ Didius, qui Gadis classi præfuisset, ad quem simul nuntius allatus est, confestim sequi cœpit, partim pediatibus, et partim equitatibus ad persequendum celeriter iter faciens. Item iv. die navigatione confecta, in-

⁶⁰ Lusitani Hispali pugna-
re.) Goduinus ita ex duobus
codd. Thuani: Vulgati, *Hispali-
m oppugnare*. At intus erant et
recepti in urbem. Qui ergo
illam oppugnare potuerunt?

⁶¹ Oppido recuperato.) His-
pali, a Lusitanis, nuper inter-

cepta.

⁶² Astam iter facere.) Vi-
de supra c. 10. sect. 26.

⁶³ Didius, qui Gadis clas-
si præfuisset.) Alii dixissent
Gadibus, ut ipse noster cap. 15.
sect. 40. item præfuerat.

sequuntur. Qui imparati a Carteja profecti sine aqua fuissent, ad terram applicant. Dum aquantur, Didius classe occurrit, naves incendit, nonnullas capit. Pom- 38
pejus cum paucis profugit, et locum quemdam munitum natura occupat. Equites, et cohortes, quæ ad persequendum missæ essent, speculatoribus ante missis, certiores fiunt: diem, et noctem iter faciunt. Pompejus humero, et sinistro crure vehementer erat saucius. Huc accedebat, ut etiam talum intorsisset: quæ res maxime impediēbat. Ita lectica a turre, qua esset allatus, in ea ferebatur.

CAPUT XV.

Lusitanus a Cæsareis circumcluditur; fitque aliquod prælium. Pompejus interimitur, cujus caput ad Cæsarem defertur. Lusitani contra Didium proficiscuntur; insidias struunt. Didii mors. Cæsarei cæde hostium facta Ursonem petunt, oppidum illum oppugnavi.

Lusitanus more militari, cum a Cæsaris præsidio fuisset conspectus, celeriter equitatu, cohortibusque circumcluditur. Erat accessus loci difficultas. Nam idcirco, quod propter suos a nostro præsidio fuisset conspectus, celeriter munitum locum natura ceperat sibi Pompejus, quem vix magna multitudine deducti homines ex superiore loco defendere possent. Subeuntes in adventu nostri depelluntur tellis: quibus cedentibus, cupidius insequēbantur adversarii, et confestim tardabant ab accessu. Hoc sæpius factu, animadvertebatur nostro magno id fieri periculo. Opere circummunire instituit: pari autem, et celeri festinatione circummunitiones in jugo dirigunt, ut æquo pede cum adversariis congregari possent. A quibus cum animadversum esset, fuga sibi præsidium capiunt. Pom- 39
pejus, ut supra demonstravimus, saucius, et intortotalo, idcirco tardabatur ad fugiendum: itemque propter loci difficultatem, neque equo, neque vehiculo salutis suæ præsidium parare poterat. Cædes a nostris